

MAVHINJE, CEROVLJE, VIŽOVLJE, MEDJEVAS - 75 let od požiga

Ostali so brez doma, a Nemčije niso dočakali

Prizora iz požganih kraških vasi, levo žalosten pogled na Mavhinje

NŠK ODSEK
ZA ZGODOVINO

Kaj se je dogajalo tistega jutra pred 75 leti, ko so Nemci iz maščevanja sežgali štiri kraške vasi – Mavhinje, Cerovlje, Vižovlje in Medjevas? V iskanju spominov in anekdot smo potrkali na marsikatera vrata po takrat požganih vaseh. Kdor je odprl, nam je spregovoril o strahu, izgubi doma in pa še hujši tragediji, ki so se ji za las izognili. Še dobro, da so bili takrat otroci in niso povsem doumeli, kaj se res dogaja ...

»Tistega dne sva bili z leto mlajšo sestro Noro pred hišo, ko so na dvorišče prikorakali trije Nemci in glasno kričali. Eden od njih je v rokah držal rezilo, s katerim je eno za drugo obglavil vse naše kokoši,« se tistega dne spominja **Tatjana Trampuž**, ki je bila takrat stara sedem let. Mavhinjka, ki živi danes v Praprotnu, se živo spominja, da je takrat z grozo pomislila, da se bodo sedaj podobno lotili še nje, sestre in mame; oče je bil pri partizanih. »Eden od Nemcev se je nekoliko dlje zadržal in mamu nagovoril, naj takoj pobere, kar potrebuje, in naj z nama odide, kajti kmalu bo vse gorelo.« Gospa Tatjana se ne spominja, v katerem jeziku je možki govoril, mama pa ga je razumela: njej in sestri je nadela več oblek, celo plašča. Nekaj je spravila v torbo, velikega imetja pa ni imela, morda je bil največ vreden šivalni stroj, ki ga je šele kupila. Težak je bil, pa ga je vseeno odvela iz vasi do neke njive, kjer ga je prekrila s fiziološkimi listi; prav tako je na njivo odvela kožo in jo tam privezala, da bi bila na varnem.

TATJANA TRAMPUŽ

Vaške družine, ki so na vrat nos morale zapustiti svoje domove, so peš ali z vozom krenile proti Sesljanu, kjer je bil zraven današnje policijske postaje hotel. »Tam smo sedeli na ogradi in ves dan samo čakali. Sploh ne vem, če smo kaj jedli.« V Sesljanu je družina imela neke sorodnike, tako da so nekaj naslednjih noči prebili pri njih doma. Povratek v Mavhinje je bil nemogoč, saj od hiše, kjer so živeli, ni ostalo nič. Z mamu so se preselili v Nabrežino, kjer so živele nekaj let, dokler se niso vrnile v rodno vas, na Punkišče. »Šivalni stroj se je rešil, tako kot tudi koza. Sestra ga še danes hrani.«

Nemcev, ki so vdrl v hišo in naznanili, da imajo le nekaj minut, da zapustijo dom, se živo spominja tudi **Pino Pernarcich** iz Mavhinj, ki je bil takrat šestletni deček. »Nono je takoj vpregel vola na voz, na katerega smo v naglici navrgli nekaj stvari, in spustili smo se proti Sesljanu. Spominjam se, da se je mama hotela vrniti v hišo, da bi še kaj pobrala, pa ji vojak na vratih ni dovolil vstopiti in jo je močno porinil.« Živina in ljudje z osnovnimi potrebščinami so v dolgi koloni korakali proti Sesljanu, ko so Cerovlje že gorele. Tri dni so prebili na trati ob policijski postaji. Ko so se vrnili domov, je bila vas povsem uničena, z izjemo cerkve in župnišča, ki so ju Nemci rešili. Nekaj časa so živeli v vaški šoli, ki jo je ogenj le delno poškodoval. Gospod Pino se spominja, da so Nemci večkrat tudi potem prišli v šolo in preverjali, ali skrivajo partizane. »Trda je bila, trpeli smo hudo lakoto ... V vas se nas je takoj vrnilo malo, morda 20.«

Anica (levo) in Jožica Terčon

»Aufstehen, schnell!« je ob zori v sobo 20-letne **Božene Terčon** v Mavhinjah planil nemški vojak. Z mamu in mlajšima bratom Vankom in sestro Jelko so skočili pokonci, saj so jim ukazali, naj takoj zapustijo dom. »Nadela sem si štiri obleke, eno čez drugo ... Če pomislim, bi z njimi itak v Nemčiji zmrznila. Prišel je še 83-letni stric, ki je bil s sosedom edini možki v vasi, in ukazal, naj odvedemo živino iz hleva, pa smo jo naposled tam pustili.« Gospa Božena sicer zaupa, da je takrat študirala klavir in ji je bil instrument zelo pri srcu: »Prosila sem nekega oficirja, če mi ga pomaga premakniti. Koliko mož potrebujete, me je vprašal. Dva, sem rekla, pa jih je poslal štiri. Klavir so odnesli na dvorišče in ga pustili tam. Vse je pogorelo, klavir pa je ostal nepoškodovan.« Gospa Božena priznava, da so bili Nemci z njimi prijazni.

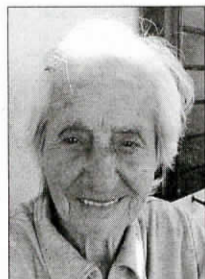
Peš so se spustili v Sesljan. »Pogled se mi je zaustavil na veliki Tiščevi hiši, ki je gorela.« V Sesljanu so dolgo čakali, »saj niso imeli transporta za nas, da bi nas odpeljali v Nemčijo. To nas je rešilo.« Med čakanjem je mlada Božena, ki je obvladala nemščino, slišala, da spodaj v vasi nakladajo mlada dekleta na tovornjake za Nemčijo. Takoj je zgrabila sestro in brata in zbežali so v vas k sorodnikom, k Pekovim. »Brat je – še danes ne vem zakaj – stekel v pekarno, ravno ko je bil Nemeč v njej. Pek ga je mirno prosil, ali lahko fanta odpelje v Nabrežino, in oficir je privolil. Vanko se je tako rešil pri teti v Nabrežini, mama pa je skoraj ponorela, saj revica ni vedela, kje smo.«

Bilo je zgodaj zjutraj, ko so se vojaki pojavili v Cerovljah. »Tako morate iz hiše, so nam ukazali. En vojak je sicer vztrajal, da lahko s seboj nekaj odnesemo, drugi pa je ukazoval ravno obratno. Mama, nona, sestra in brat so na dvorišče iz hiše znosili nekaj stvari, celo posteljo, a kaj, ko je vse tam tudi ostalo,« se spominjata sestri **Jožica in Anica Terčon**, takrat sedem oz. petletnica. Očeta in strica so februarja odpeljali Nemci, doma je ostal le nono, ki je ob prihodu Nemcev odgnal krave na pašo in se z njimi skrila v gozd. »Mama je še pred tem pomolzla krave, skuhalo polento in nam dala piti mleko, da smo se najedli, saj so nam rekli, da gremo v Nemčijo.« Ko so zapustili hišo, je večina prebivalcev že odšla: ob robu vasi jih je čakal tovornjak in jih odpeljal v Sesljan. Vižovlje so že gorele. »Pri policiji je bila ograda, kjer so bili zbrani vsi prebivalci štirih vasi. Starejša sestra Nada je jokala, strah jo je bilo. Nemci so iskali dekleta, da bi jih odpeljali v Nemčijo, zato jo je nona skrila pod »fjrtof« in res je niso našli. Nekaj časa smo bili tam, dokler ni prišel do nas gospod župnik Filej in nas je pospremil k peku v vas, kjer smo nekaj dni prespali.«

Kljub temu, da je bilo treba ostati skriti v hiši, so radovedni otroci pred sesljsko pekarno z odprtimi usti gledali proti cesti, po kateri so Nemci gnali krave in ostalo živino iz požganih vasi proti Furlaniji. Brat Pepi in bratranec Marčelo sta se v naslednjih dneh podala do Cerovlj, kjer sta našla nonota, ki je bil na varnem v gozdu s kravami. Vse je bilo porušeno, le nek skedenj je čudežno ostal skoraj nedotaknjen, tako da so se ob povratku nastanili kar tja, dokler niso Američani leta 1946 začeli popravljati vasi in so lahko vaščani spet spali pod domačo streho.

PINO PERNARCICH

BOŽENA TERČON

16. AVGUSTA 1944 GORELE ŠTIRI VASI Razstrelitvi viadukta sledila operacija Kozorog

Nemci so operacijo poimenovali Kozorog (Steinbock). Ime so vzeli iz živalskega sveta, podobno kot Podgana (Ratte), s katero so označili požig in izgon civilnega prebivalstva Komna, Malega dola, Tomačevce, Branika in bližnjih zaselkov februarja 1944, ali pa Bober (Biber); tako so poimenovali izgon moškega prebivalstva iz 19 vasi zahodnega Krasa na prisilno delo v Nemčijo, prav tako februarja tega leta.

Operacijo Kozorog, s katero so označili požig Cerovlj, Mavhinj, Medjevasi in Vižovelj 16. avgusta 1944, je potrebno obravnavati seveda v kontekstu dogajanj v tistem času. Le nekaj dni pred tem so partizanski minerji razstrelili železniški viadukt pri Moščenicah, ki je bil izrednega pomena za preskrbo nemških vojaških enot iz notranjosti rajha. To je bila pika na i v vrsti sabotažnih akcij železniških prog na tem območju, predvsem povezave med Trstom in Ljubljano oz. Trstom in Vidmom. Nemci so se tedaj odločili za povračilni ukrep proti civilnemu prebivalstvu, za katero so vedeli, da večinoma podpira partizane. Tisto tretjo sredo v avgustu, na dan svetega Roka, je njihova soldateska (kot navaja zgodovinar Tone Ferenc, je šlo za vojaške 188. divizije nemške vojske) s sodelavci najprej obkolila štiri vasi, vse v bližini železnice, nato pa prebivalcem dala pol ure časa ali še manj, da vzamejo najpomembnejše stvari in zapustijo domove. Sledilo je plenjenje. Ker se ni zlahka poslovalo od domače hiše, je tedaj štirinajstletni Eldi Legiša, pozneje poročnik Trampuž, iz Cerovlj, italijanski fašist primazal klofuto, da je pristala na tleh.

Kot sta zapisala Franc in Tomaž Fabec v publikaciji *Uporni plameni*, izdani ob 50-letnici tega dogodka (1994), so domačine odvedli v Sesljan z namenom, da jih odpeljejo v Nemčijo. Vendar načrta niso uresničili, ker da niso dobili za to ustreznega prevoza. Zaradi tega so jih izpustili. V publikaciji, kjer so zbrana dragocena pričevanja ljudi, je tudi tista domačina iz Medjevasi, ki omenja posredovanje devinskega princa za to, da bi domačinov ne odpeljali. So pa bile tudi izjeme. Kot navaja Igo Legiša v publikaciji *Mavhinje Cerovlje Vižovlje Sesljan* (2013), so ob tem odpeljali v tržaške zapore in po treh dneh v taborišče Buchenwald šest deklet: štiri iz Mavhinj ter po eno iz Cerovlj in Vižovelj. Legiša trdi, da domačinov niso odpeljali v Nemčijo prav zato, ker je bila prekinjena proga pri Moščenicah (ista, po kateri so skoraj šest mesecev prej odpeljali domačine iz devetnajstih vasi na Bavarsko).

Dejstvo je, da so se razmere od februarja do avgusta 1944 spremenile. V zračnem prostoru so vse bolj prevladovali zavezniške zračne sile, o čemer pričajo številni bombni napadi; za naše kraje je bilo vsekakor prelomno bombardiranje Trsta junija 1944, z vsemi tragičnimi posledicami. Tarča napadov zavezniškega letalstva so bile večkrat prav prometne komunikacije, začenši z železnico. V takšni situaciji je bilo zelo težavno organizirati in izpeljati transport več stotin civilistov. V nasprotnem primeru bi prebivalce štirih vasi čakala usoda prebivalcev Komna, Branika in okoliških vasi; ob požigu so namreč odpeljali malone vse (moške, ženske, otroke, starejše, invalide, itd.).

Požig štirih vasi devinsko-nabrežinske občine je bil eden najbolj krutih dogodkov, ki so zaznamovali to območje v vojnem času. Poleg požiga gre izpostaviti vsaj prisilno odvedbo slovenskih fantov v več valovih v posebne bataljone (nazadnje marca 1943) in že omenjeno operacijo Bober. K temu gre dodati seveda tudi druge oblike nasilja, npr. izgon več skupin moških v Nemčijo ob koncu septembra 1943. Mnogi od prebivalcev štirih požganih vasi so se torej takrat večkrat znašli pod udarom; mnoge moške, ki so se vrnili septembra 1943 iz posebnih bataljonov, so februarja 1944 odvedli v Nemčijo (če se niso pred tem priključili partizanom), nato pa jim požgali dom. Vendar tudi za ostalo civilno prebivalstvo življenje ni bilo lahko, saj so na kmetijah zmanjkale moške roke; dobršen del prebivalstva se je namreč preživljal s kmetijstvom. Poleg tega so bili civilisti, kot smo videli, tarča maščevalnih ukrepov. Zgovoren primer je bila ustrelitev skupine kurirk na Opčinah, isti mesec.

Izpostaviti gre tudi, da so bile Cerovlje, Mavhinje, Medjevasi in Vižovlje takrat že drugič uničene v manj kot treh desetletjih. Prvič je to bilo med prvo svetovno vojno, zaradi neposredne bližine fronte. Ta se je skoraj poltvetno leto »zakoličila« v pogorju bližnje Grmade, vasi okrog nje pa so se dobesedno znašle v ognju obeh armad.

Franc in Tomaž Fabec pišeta, da so v Mavhinjah pogorele vse hiše razen župnišča, šole in cerkve. V Cerovljah, kjer je bilo približno 40 hiš, naj bi ostale tri hiše. Podobna usoda je doletela Medjevas. V Vižovljah, kjer je bila domobranska postojanka, pa je zgorela približno polovica hiš.

Iz dokumentov krajevnega narodno-osvobodilnih odborov, sestavljenih jeseni 1945 (hrani jih Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani), izhaja, da so v štirih vaseh izropali 81 glav živine, 42 prašičev, približno 650 glav perutnine in druge premičnine. Ne vemo, ali so ti podatki najbolj točni, saj so jih sestavili z orodji, s katerimi so takrat razpolagali. So pa pokazatelj tega, koliko so bili ljudje odvisni od kmetijstva oz. živinoreje.

V dokumentih narodno-osvobodilnih odborov in časopisnih prispevkih tistega časa najdemo večkrat besedo pogorelec. V kontekstu druge svetovne vojne označuje osebo, ki je bila oškodovana zaradi požiga, ki ga je izvedel okupator. Oznaka je danes skorajda izginila iz besednjaka. Ni pa izginil spomin na tovrstne dogodke. Zubljev, ki so se visoko dvigali nad gorečimi poslopji, se živo spominjajo neposredni pričevalci, takrat večinoma otroci. Njihova pričevanja so prenesli na naslednje rodove, ki gojijo spomin na tisto sredo predzadnjega leta vojne, ko je zgledalo, da se je svet ustavil.

Ivan Vogrič

Sara Sternad